

**DEN SVENSKA INDUSTRIENS
INVESTERINGAR I UTLANDET
1970-1974**

En preliminär rapport

av

Birgitta Swedenborg

under medverkan av

Bo Lindörn

INDUSTRIENS
UTREDNINGSIINSTITUT

är en fristående vetenskaplig forskningsinstitution grundad 1939 av Svenska Arbetsgivareföreningen och Sveriges Industriförbund.

SYFTE

Att bedriva forskning rörande ekonomiska och sociala förhållanden av betydelse för den industriella utvecklingen.

VERKSAMHET

Huvuddelen av arbetet inom institutet ägnas åt långsiktiga forskningsuppgifter. Man siktar härvid till ett studium av de grundläggande sammanhangen inom näringslivet och särskilt till att belysa de frågor som hör samman med strukturella och institutionella förändringar. Forskningsresultaten publiceras i institutets skriftserier.

Vid sidan om det långsiktiga forskningsarbetet utför institutet smärre utredningar rörande speciella problem samt ger viss service åt industriföretag, organisationer, statliga myndigheter etc.

STYRELSE

Direktör Erland Waldenström, ordf.
Tekn.dr Ingmar Eidem
Direktör Curt-Steffan Giesecke
Direktör Nils Holgerson
Direktör Tryggve Holm
Direktör Rune Höglund
Direktör Axel Iveroth
Direktör Alde Nilsson
Direktör Åke Palm
Direktör Hans Stahle
Direktör Sven-Olov Träff
Direktör K. Arne Wegerfelt
Ekon.dr Lars Wohlin, chef

ADRESS

Industriens Utredningsinstitut
Storgatan 19, Stockholm, Box 5037, 102 41 Stockholm 5
Tel. 08-63 50 20

ISBN 91-7204-035-1

INDUSTRIENS UTREDNINGSSINSTITUT

DEN SVENSKA INDUSTRIENS INVESTERINGAR
I UTLANDET 1970 - 1974

En preliminär rapport

av

BIRGITTA SWEDENBORG

under medverkan av BO LINDÖRN

© Industriens Utredningsinstitut

Almqvist & Wiksell International, Stockholm
i distribution

INNEHÅLL

Förord	3
1. Inledning	4
2. De utlandsinvesterande koncernerna	5
3. Utvecklingen av olika typer av utlandsverksamhet	9
4. Producerande dotterföretag i utlandet	12
5. Övriga dotterföretag i utlandet	16
6. Industrins internationalisering och tillväxt	17
7. Avslutande synpunkter	23
Litteratur	24

FÖRORD

Under den senare hälften av 1960-talet växte de svenska företagens direkta investeringar i utlandet snabbt. Utvecklingen mellan åren 1960, 1965 och 1970 kartlades av Industriens Utredningsinstitut genom en enkät, vars resultat redovisades i skriften "Den svenska industrins investeringar i utlandet" [1973].

Mot bakgrund av den uppmärksamhet som näringslivets internationalisering ägnats i samhällsdebatten har det ansetts angeläget att göra en motsvarande kartläggning av utvecklingen under 1970-talet. Industriens Utredningsinstitut beslöt därför att göra en undersökning av industrins utlandsverksamhet 1974, som skulle möjliggöra jämförelser med den tidigare studiens resultat. Statistiska Centralbyrån beslöt vid samma tid att kartlägga hela den svenska utlandsverksamheten 1974. För att undvika dubbelarbete för företagen samordnades delvis den informationsinsamling för de båda studierna som avsåg industrins utlandsverksamhet. De båda undersökningarna skiljer sig främst däri att IUI insamlat mer information om industrins utlandsverksamhet än SCB, medan SCB till skillnad från IUI samlat in information även om det övriga näringslivets utlandsverksamhet.

Föreliggande forskningsrapport, som utarbetats av M.A. Birgitta Swedenborg under medverkan av fil. kand. Bo Lindörn, utgör en första rapport från IUI:s pågående utredning. Den har det begränsade syftet att ge en översiktlig bild av den fortsatta tillväxten av industrins utlandsverksamhet. En utförligare redovisning av det insamlade materialet samt en mer fullständig redogörelse för hur det insamlats och bearbetats kommer att ges i kommande rapporter liksom även olika analyser av materialet.

Ett varmt tack riktas till de företag som bidragit till utredningen genom att besvara enkäten. En utredning som denna vore inte möjlig att genomföra utan omfattande insatser från de berörda företagens sida. Svenska Arbetsgivareföreningen och Sveriges Industriförbund har lämnat finansiellt stöd till utredningen, för vilket institutet också ber att få framföra sitt tack.

Stockholm i februari 1976

Lars Wohlin

1. INLEDNING

Industrins investeringar utanför landet är numera så pass omfattande att de har stor betydelse för sysselsättningen och den industriella utvecklingen i Sverige liksom för den svenska betalningsbalansen. Det råder fortfarande delade meningar om huruvida nettoeffekten av utlandsinvesteringarna i dessa avseenden är "positiv" eller "negativ". Detta har diskuterats bl.a. av Swedenborg [1973] och senast i ett betänkande till koncentrationsutredningen, Lundgren [1975].

För att uppdatera det omfattande material över svensk industris utlandsverksamhet som samlades in av IUI för perioden 1965-70 (se Swedenborg [1973]) och för att skaffa ytterligare underlag för den fortsatta analysen inom institutet av denna verksamhet har en motsvarande enkätundersökning gjorts för år 1974. Materialinsamlingen har just slutförts och i denna rapport görs en första sammanställning av några av de uppgifter som inhämtats från företagen. Rapporten är preliminär i den meningen att de uppgifter som redovisas kan komma att revideras i samband med framtida bearbetning.

Undersökningen utgör en fullständig kartläggning av svenska industriföretags utländska dotterbolag och minoritetsintressen. Den enda inskränkningen är liksom förra gången att företag i Sverige som har utländska moderbolag och svenska industriföretag med färre än 50 anställda ej omfattas. Huvudintresset knyts till de svenska koncerner som bedriver produktion i utlandet och till deras producerande dotterföretag i utlandet.

Tack vare ett stort tillmötesgående från företagen fortsätter svarsprocenten att vara hög. Omkring 99 procent av industrins utlandsverksamhet torde ha täckts av undersökningen och svarsprocenten blir endast obetydligt lägre räknat i antal utlandsinvesteringar. Liknande urvalsprinciper och överensstämmelse i alla väsentliga stycken mellan de uppgifter som inhämtats i denna och den föregående undersökningen gör det möjligt att belysa utvecklingen från åtminstone mitten av 1960-talet, på vissa punkter även från 1960.

Industrin svarar för merparten av svenska företags utlandsetableringar. Men en inte obetydlig och hittills relativt okänd del av Sveriges totala utlandsinvesteringar har företagits av utlandsägda företag i Sverige och av svenska företag som huvudsakligen är verksamma inom andra näringar¹. Denna del kommer nu även att belysas genom den kart-

¹ Lund [1967] uppskattade övriga näringsgrenars andel av det i utlandet investerade kapitalet till drygt 10 procent 1965.

läggning av Sveriges totala utlandsverksamhet 1974 som gjorts av statistiska centralbyrån (SCB) och som publiceras inom kort.

För att undvika dubbelarbete för företagen och för att nå största möjliga överensstämmelse med de uppgifter som redovisats av IUI för tidigare år har institutet och SCB delvis samordnat den informationsinsamling som avsett industrin. Beträffande denna del av utlandsverksamheten skiljer sig undersökningarna huvudsakligen genom att IUI samlat in väsentligt mer information från de utlandsinvesterande koncernerna inom industrin. För IUI:s del motiveras detta av att syftet med datainsamlingen inte i första hand varit att kartlägga den totala utlandsverksamhetens omfattning och inriktning utan att skaffa ett underlag för en empirisk analys av drivkrafter och verkningar av industrins utlandsverksamhet.

I det följande görs en kortfattad redovisning av utvecklingen mellan 1970 och 1974 med vissa tillbakablickar på utvecklingen under 1960-talet. Vi börjar med en redogörelse för förändringen av antalet utlandsinvesterande koncerner i Sverige. Därefter redovisas tillväxten av dessa företags utländska dotterbolag och minoritetsintressen under perioden med fördelning på branscher och regioner. Avslutningsvis jämförs de internationella koncernernas tillväxttakt i Sverige och i utlandet med den för den övriga industrin i Sverige.

2. DE UTLANDSINVESTERANDE KONCERNERNA

Koncerner med produktion vid egna dotterföretag i utlandet svarar för huvudparten av den svenska industrins utlandsinvesteringar, vilket motiverat att intresset i IUI:s undersökning koncentrerats till dessa. Av tabell 1 framgår att de också väger tyngst om man ser på de utlandsinvesterande företagens verksamhet i Sverige och att de skiljer sig från de företag som enbart har försäljningsföretag eller minoritetsintressen i utlandet genom att de är genomsnittligt större och mer exportinriktade.

Trots en, som vi skall se, fortsatt stark utbyggnad av industrins utlandsverksamhet har antalet koncerner inom svensk industri som har utländska dotterföretag och minoritetsintressen ökat endast obetydligt mellan 1970 och 1974. År 1974 hade 264 koncerner i Sverige sådan utlandsverksamhet, en ökning med ett knappt 30-tal från fyra år tidigare. Av dessa bedrev endast 109 företag produktion utomlands vid egna dot-

Tabell 1. De svenska koncernföretagens försäljning, export och leveranser till utländska dotterföretag 1974

	Antal koncerner	För- sälj- ning milj. kr	Export		Leveranser till utländska dotter- företag	
			milj. kr	i % av försälj- ning	milj. kr	i % av export
Koncerner med pro- ducerande dotter- företag i utlan- det	109	79 100	38 100	48	13 400	35
Koncerner med en- bart försäljande dotterföretag el- ler övriga utlands- intressen	155	27 900	11 600	42	1 600	14
Alla utlandsin- vesterande före- tag	264	107 000	49 700	46	15 000	30

Definitioner: De svenska koncernföretagen utgörs - med få undantag - av koncernernas svenska delar. Dotterföretag utgörs av företag i vilka koncernen äger minst 50 % av aktiekapitalet och vilka omfattas av koncernens redovisning. Minoritetsägda företag har definierats som företag i vilka koncernen äger minst 10 % och högst 50 % av aktiekapitalet.

Som producerande företag i utlandet räknas alla företag som bedriver någon form av industriell produktion, om denna utgör minst 10 % av företagets försäljningsvärde. Försäljande företag i utlandet utgörs av företag som huvudsakligen bedriver försäljningsverksamhet, eventuellt kombinerad med viss installations- och serviceverksamhet. Övriga rörelsedrivande företag utgörs av företag inom andra näringar än industri och handel. För en utförligare redogörelse för populationsurval och definitioner se Swedenborg [1973] s. 14-18.

Anm.: De svenska koncernföretagens försäljning anges exklusive leveranser inom koncernens svenska delar men inklusive leveranser till utländska dotterbolag. Elimineringen av interna leveranser mellan svenska koncernföretag gör att försäljningsvärdet i tabellen inte kan jämföras med saluvärdet i svensk industristatistik, som inkluderar leveranser mellan arbetsställen inom ett företag. Industristatistikens redovisning av saluvärdet inom industrin innebär även att exportandelen för hela industrin inte kan beräknas och jämföras med den som anges i tabellen.

terföretag, medan de övriga enbart hade försäljande dotterföretag eller minoritetsintressen i utländska företag. Antalet koncerner med produktion i utlandet är därmed nära nog oförändrat mellan 1970 och 1974.

Nettoförändringen av antalet koncerner med utlandsintressen under perioden ger emellertid ett falskt intryck av konstans. Populationen av svenska "multinationella" eller "internationella" koncerner har i själva verket förändrats en hel del. Av de 155 företagen med endast försäljande dotterföretag och minoritetsintressen i utlandet 1974 återfanns bara hälften (77 företag) i samma grupp 1970. Nästan lika många är helt nya som utlandsinvesteringar. Bland koncerner med produktion utomlands 1974 har det inte skett fullt så stora förändringar. Drygt tre fjärdedelar, eller 85 av dessa företag, hade producerande dotterföretag i utlandet även 1970, och av de nytillkomna i denna grupp hade hälften åtminstone försäljningsföretag eller minoritetsintressen i utlandet 1970. Dessa förändringar belyses i detalj för koncerner med produktion i utlandet i tabell 2.

De "genomgående" företagen dominerar emellertid utvecklingen i alla avseenden och i högre grad än vad deras antal ger vid handen. Detta gäller i synnerhet bland koncerner med produktion i utlandet. I tabell 1 svarade t.ex. de genomgående företagen inom denna grupp för 95 procent av de svenska koncernföretagens försäljning 1974, 96 procent av deras export och 98 procent av internleveranserna över gränserna. Motsvarande siffror för genomgående koncerner med endast försäljningsföretag och minoritetsintressen i utlandet ligger mellan 55 och 69 procent.

Denna dominans för de stora exportföretagen med ofta sedan gammalt etablerad produktion i utlandet får inte överskugga det faktum att nya företag ständigt etablerar sig utomlands och blir "multinationella" och att många väljer att avveckla engagemanget efter kortare eller längre perioder. För det första kan dessa förändringar inom gruppen multinationella företag ge oss en inblick i det komplicerade samspelet mellan storlek och tillväxt hemma och i utlandet: Etablerar sig endast stora företag i utlandet eller växer de sig stora parallellt med utlands-satsningen? Växer företagen snabbare hemma på grund av eller trots en snabb tillväxt utomlands? Av relationstalen ovan framgår att nya utlandsinvesteringar åtminstone i genomsnitt är mindre och har lägre exportandelar än de äldre multinationella företagen.

Tabell 2. Förändring i populationen av koncerner med producerande dotterföretag 1970-74

	Antal koncerner
<u>Koncerner med producerande dotterföretag i utlandet 1970</u>	
Totalt	107
<u>därav</u>	
genomgående	85
som ej ingår 1974	22
<u>därav</u> på grund av att moderbolaget mellan 1970 och 1974	
har upphört	2
blivit utlandsägt	2
har fusionerat med annan koncern med producerande företag i utlandet	4
ej svarat 1974	3
avvecklat alla utlandsintressen	3
avvecklat producerande dotterbolag men har kvar försäljande dotterbolag/minoritetensintressen	8
<u>Koncerner med producerande dotterföretag i utlandet 1974</u>	
Totalt	109
<u>därav</u>	
genomgående	85
som ej ingick 1970	24
<u>därav</u> på grund av att moderbolaget 1970	
endast hade försäljande dotterbolag/minoritetensintressen	12
ej hade utlandsintressen	12
<u>Nettoökning mellan 1970 och 1974</u>	2

För det andra är det önskvärt att man vid en jämförelse av t.ex. sysselsättnings- och exporttillväxten hos svenska industriföretag med respektive utan produktion i utlandet särskiljer den tillväxt som sker bara genom att nya företag tillkommit som utlandsinvesteringar. För sådana jämförelser är det således nödvändigt att man ser på utvecklingen för företag som fanns med vid båda jämförelsetillfällena. De genomgående företagens dominans bland koncerner med produktion utomlands betyder emellertid att detta inte spelar så stor roll vid grövre jämförelser av detta slag.

3. UTVECKLINGEN AV OLIKA TYPER AV UTLANDSVERKSAMHET

År 1974 sysselsatte den svenska industrin cirka 291 000 anställda vid uppemot 1 800 dotterföretag i utlandet. Två tredjedelar eller drygt 1 200 av de utländska dotterföretagen var rena försäljningsföretag. Knappt 500 bedrev någon form av industriell produktion och ett sextio-tal var verksamma inom andra näringsgrenar än industri och handel. De försäljande dotterföretagen dominerar således antalsmässigt bland utlandsföretagen men i flertalet övriga avseenden väger produktionsföretagen tyngst. Så t.ex. svarade de senare för omkring 80 procent (219 700) av antalet sysselsatta i utländska dotterföretag.

Antalet utländska dotterbolag ger inte i sig en god bild av den svenska industrins utlandssatsning, eftersom de utländska dotterföretagen varierar så mycket i storlek. Men liksom bland de svenska moderföretagen har stora förändringar skett inom populationen av utländska dotterföretag under fyraårsperioden. Av de 480 producerande dotterföretagen i utlandet 1974 var således omkring 30 procent (140 företag) nytillkomna som producerande dotterföretag sedan 1970. Cirka 120 producerande dotterföretag hade avvecklats, sålts (helt eller delvis) eller övergått till att bli enbart försäljande sedan 1970. Nettotillskottet av producerande dotterföretag mellan 1970 och 1974 var därmed endast 20 företag.

Av tabell 3 kan utläsas att den starka tillväxten av industrins utlandsengagemang under 1960-talet har fortsatt in på 1970-talet. Mellan 1970 och 1974 ökade antalet anställda i försäljande och producerande dotterföretag med cirka 12 500 per år jämfört med cirka 10 500 per år under den föregående femårsperioden. Den årliga ökningstakten

Tabell 3. Svenska industriföretags utländska dotterföretag och minoritetsintressen 1965, 1970 och 1974

	Antal företag			Antal anställda		
	1965	1970	1974	1965	1970	1974
Producerande dotterföretag	329	428	481	147 807	182 649	219 700
Försäljande dotterföretag	583	905	1 227	24 826	42 702	55 740
Övriga rörelse- drivande dotter- företag	*	*	64	*	*	15 520
Summa dotter- företag	912	1 333	1 772	172 633	225 351	290 960
Minoritetsägda produktions- företag ^a	56	91	119	27 515	59 800	77 060
Övriga minoritets- ägda företag ^a	*	*	52	*	*	4 210
Summa minoritets- ägda företag ^a	56	91	171	27 515	59 800	81 270

* Uppgift saknas.

^a Antalskolumnen är inte jämförbar med sysselsättningskolumnen. Uppgift om antalet anställda finns t.ex. endast för 77 av de minoritetsägda produktionsföretagen 1974.

Anm.: Se definitionerna i tabell 1.

var därmed nästan oförändrad på drygt 5 procent per år. Jämförelsen måste exkludera antalet anställda i övriga rörelsedrivande dotterföretag, då uppgifter om dessa saknas för tidigare år. Dessa höjer antalet utlandssysselsatta med drygt 15 000 1974.

Den bibehållet höga tillväxttakten beror på den kraftiga utbyggnaden av producerande dotterföretag under 1970-talets första del. Sysselsättningen i dessa ökade med 5 procent per år 1970-74 jämfört med drygt 4 procent per år 1965-70. Däremot har takten i utbyggnaden av försäljande dotterföretag sjunkit jämfört med tidigare. Sysselsättningen i dessa ökade endast med knappt 7 procent per år 1970-74 jämfört med drygt 11 procent per år under den föregående perioden.

Det är osäkert vad denna omkastning av tillväxttakten mellan försäljande och producerande dotterföretag kan bero på och frågan kan knappast utredas i denna rapport. Ett viktigt förhållande som emellertid inte bör förbises här eftersom det sannolikt påverkat tillväxten vid såväl försäljande som producerande dotterföretag är den sällsynt djupa lågkonjunktur som rådde på Sveriges viktigaste exportmarknader i Europa under 1974. Det är således troligt att utlandsföretagens tillväxt skulle ha varit ännu större om ett mindre extremt år än 1974 hade valts för undersökningen.

Förutom de egna dotterföretagen har industrin även minoritetsintressen i utländska företag. En jämförelse av dessa 1970 och 1974 försvåras emellertid av den låga och ojämna svarsfrekvensen när det gäller sådana företag. Vi får nöja oss med att notera att det fanns 119 minoritetsägda produktionsföretag 1974 och att 77 av dessa tillsammans sysselsatte cirka 77 000 personer. År 1970 fanns totalt 76 minoritetsintressen i sådana företag av vilka 59 sysselsatte närmare 60 000 personer. Till 1974 års siffra kan vi lägga ytterligare ett femtiotal mindre företag inom andra näringar än industri i vilka svensk industri har ett minoritetsägarande.

Sysselsättningen i minoritetsägda företag kan ju inte direkt läggas till sysselsättningen i egna dotterföretag för att erhålla industrins totala sysselsättning i utlandet, eftersom svenska företag i regel inte har ett kontrollerande inflytande i de minoritetsägda företagen. Antalet anställda i dessa får ses mer som ett mått på storleken av den svenska satsningen i sådana företag, till vilket då kan fogas att den svenska ägarandelen i dessa företag i genomsnitt var drygt 30 procent.

(Ett bättre mått vore naturligtvis värdet av de medel som tillförts dessa av de svenska företagen.)

4. PRODUCERANDE DOTTERFÖRETAG I UTLANDET

Sedan början av 1960-talet har det skett en stark utbyggnad av svensk industris produktion utanför Sverige. Någon kartläggning av denna verksamhet finns inte för tidigare år så vi kan inte säga om detta representerar en oförändrad eller höjd tillväxttakt jämfört med tidigare. Svensk industri har ju sedan gammalt varit inriktad på försäljning i utlandet och flera svenska industrieföretag bedrev produktion vid utländska dotterföretag redan vid sekelskiftet.

Utlandsproduktionens tillväxt har ändå varit imponerande under de sista 14 åren. Sysselsättningen i de producerande dotterföretagen har mer än fördubblats och deras totala tillgångar (i löpande priser) har nästan sexfaldigats. Tillväxten var relativt starkast 1960-65 men den låg kvar på en hög nivå 1965-70 och 1970-74. Det sistnämnda framgår klart vid den jämförelse med industrin i Sverige som görs i tabell 4. Industrissysselsättningen i Sverige ökade endast med 5 procent under hela perioden. Ökningen inföll helt under första hälften av 1960-talet varefter sysselsättningen minskat något.

Tabell 4. Antal anställda och totala tillgångar i producerande dotterföretag och industrins sysselsättning i Sverige 1974 samt genomsnittlig procentuell förändring per år 1960-1974

	1974	<u>Procentuell förändring per år</u>			
		1960-65	1965-70	1970-74	1960-74
<u>Industrin i Sverige</u>					
Antal anställda	923 700	1,3	-0,4	0,1	0,3
<u>Producerande dotterföretag i utlandet</u>					
Antal anställda	219 700	7	4	5	5
Totala tillgångar, milj. kr	27 050	16	14	15	15

Om vi ser på vilka branscher som har vuxit mest i utlandet under 1970-talets första år finner vi också i stort sett en fortsättning av de trender som observerats för 1960-talet. Branscher med omfattande utlandsproduktion sedan gammalt, såsom kemisk industri och maskinindustri, har fortsatt att minska i betydelse medan "nya" branscher, såsom främst massa- och pappersindustri, järn- och stålindustri samt transportmedelsindustri, svarar för en ökande andel av utlandsverksamheten. Dessa förskjutningar i branschmönstret framgår av tabell 5.

Men det finns också mer uppseendeväckande förändringar under de senaste åren, främst den kraftiga minskning som skett av maskinindustriens relativa andel av sysselsättning och tillgångar i de ut-

Tabell 5. Antal anställda och totala tillgångar i producerande dotterföretag fördelade på branscher 1960, 1970 och 1974.
Procent

Bransch	<u>Antal anställda</u>			<u>Totala tillgångar</u>		
	1960	1970	1974	1960	1970	1974
Livsmedels- samt dryckesvaru- och tobaksindustri		1	1		1	1
Textil- och beklädnadsindustri samt läder- och lädervaru- industri	0,5	2	3	0,7	1	1
Massa- och pappersindustri		2	2		7	6
Pappersvaru- och grafisk industri		2	3		3	4
Kemisk industri samt gummi- varu och plastindustri	21	14	11	14	8	8
Järn-, stål- och metallverk Metallvaruindustri	7	10	12	11	14	13
Maskinindustri	47	43	33	50	43	32
Elektroindustri	19	18	24	18	15	22
Transportmedelsindustri (inklusive varvsindustri)	1	2	5	1	3	7
Övrig industri ^a	5	6	6	5	5	6
Alla branscher	100	100	100	100	100	100

^a "Övrig industri" utgörs här av trävaruindustri, jord- och stenvaruindustri, industri för instrument, foto och optik samt annan tillverkningsindustri.

ländska produktionsföretagen. Dess andel har sjunkit från 43 procent till 33 procent på fyra år. Under den föregående tioårsperioden sjönk den visserligen också men bara med 4 procentenheter (från 47 till 43 procent 1960-1970). Bakom maskinindustrins minskade andel 1974 ligger inte bara en relativt långsammare tillväxt utan en faktisk minskning av antalet anställda mellan 1970 och 1974 (från 79 000 till 73 000 anställda). Sysselsättningsnedgången behöver inte återspegla en relativt lägre produktions- eller försäljningstillväxt, om branschen haft en kraftig produktivitetstegring. En viktig fråga, som kommer att bli föremål för den vidare analysen, är icke desto mindre om denna förändring sammanhänger med ett försämrat konkurrensläge för de större svenskägda företagen inom maskinindustrin i utlandet. Ett svar på denna fråga kräver att vi kan studera utvecklingen av branschens marknadsandelar i utlandet.

En annan anmärkningsvärd förändring är elektroindustrins andelsökningar mellan 1970 och 1974: från 18 till 24 procent av sysselsättningen och från 15 till 22 procent av tillgångarna i produktionsföretagen. Elektroindustrin tillhör de "gamla" utlandsinvesterade branscherna och uppvisade liksom övriga sådana minskande andelar mellan 1960 och 1970. Denna utveckling har alltså vänt under 1970-talets första år.

Transportmedelsindustrin är den bransch bland de "nya" utlandsinvesterade branscherna som uppvisat den jämförelsevis starkaste tillväxten. Dess andel av sysselsättningen i producerande dotterföretag har ökat från 1 procent 1960 och 2 procent 1970 till 5 procent 1974, bakom vilket ligger en årlig ökning av antalet anställda 1970-74 på 27 procent.

I tabell 6 visas hur de producerande dotterföretagen fördelar sig på olika regioner 1974. För att möjliggöra jämförelser med motsvarande uppgifter för 1960-talet redovisas i tabellen de båda handelsblocken EEC och EFTA 1974 så som de var sammansatta under 1960-talet. De viktigaste förändringarna jämfört med då är ju att Storbritannien och Danmark lämnat EFTA och ingår i ett utvidgat EEC. Vi kommenterar därför utvecklingen i dessa länder särskilt.

Några dramatiska förändringar i den regionala fördelningen, motsvarande de förskjutningar vi kunna notera för olika branscher, har knappast skett 1970-74. Västeuropa och där främst de gamla EEC-länder-

Tabell 6. Antal anställda och totala tillgångar i producerande dotterföretag fördelade på regioner 1960, 1970 och 1974.
Procent

Region	Antal anställda			Totala tillgångar		
	1960	1970	1974	1960	1970	1974
EEC	46	46	44	42	48	50
EFTA	21	22	20	20	21	17
<u>därav:</u>						
Norden	7	10	9	6	10	9
Övriga Europa	1	1	3	0	1	3
Nordamerika	12	7	8	21	12	11
Australien, Nya Zeeland, Sydafrika och Japan	3	4	4	4	4	4
Afrika exkl. Syd- afrika	10	8	7	4	2	2
Asien exkl. Japan						
Latinamerika	7	12	14	9	12	13
Alla regioner	100	100	100	100	100	100

Anm.: EEC och EFTA omfattar i tabellen för jämförbarhet med tidigare år även 1974 samma länder som 1970, trots att de tidigare EFTA-länderna Storbritannien och Danmark numera ingår i ett utvidgat EEC.

na fortsätter att vara de viktigaste mottagarländerna för svenska produktionsinvesteringar med omkring 70 respektive 45 procent av antalet anställda i svenskägda produktionsföretag och något högre andelar av tillgångarna i dessa företag.

De gamla EEC-länderna har minskat sin andel av utlandssysselsättningen något men i stället ökat sin andel av tillgångarna. Därmed återfanns precis hälften av produktionsföretagens totala tillgångar i dessa länder. Dotterföretagen i de gamla EFTA-länderna har uppvisat en svag tillväxt med en andelsminskning som följd (från 22 till 20 procent av antalet anställda mellan 1970 och 1974). Företagen i Storbritannien och Danmark utgör inte något undantag utan har haft en sysselsättnings-

ökning motsvarande genomsnittet för ländergruppen, dvs. omkring 2 procent per år. Produktionsföretagens minskade expansionstakt i de nordiska grannländerna hittills under 1970-talet innebär ett brott i utvecklingen jämfört med 1960-talet då tillväxten i dessa länder var snabbare än genomsnittet för alla regioner.

De länderområden där utbyggnaden av producerande dotterföretag varit relativt störst 1970-74 är i stället Latinamerika och Europa utanför handelsblocken, däribland främst Spanien.

5. ÖVRIGA DOTTERFÖRETAG I UTLANDET

Bland industrins övriga dotterföretag i utlandet dominerar försäljningsföretagen. Uppgiften för dessa är att sälja koncernens produkter, främst svenska exportvaror, samt i vissa branscher utföra service och installationsarbeten. År 1974 fanns det drygt 1 200 sådana försäljningsföretag som tillsammans sysselsatte uppemot 56 000 personer.

I tabellerna 7 och 8 visas hur dessa företag fördelade sig på branscher och regioner 1974. Några större förändringar framskyntar inte där jämfört med 1970. Med undantag för att elektroindustrin har minskat sin andel av sysselsättningen med 3 procentenheter medan transportmedelsindustrin ökat sin i motsvarande mån, är den branschvisa fördelningen i stort sett oförändrad sedan 1970. Beträffande den regionala fördelningen av de försäljande dotterföretagen, som i högre grad sammanhänger med den svenska exportens länderfördelning (se Swedenborg [1973] s. 98-102), är det värt att notera att EEC och Norden ökat sina andelar av sysselsättningen mest mellan 1970 och 1974 (från 31 till 37 procent respektive från 17 till 19 procent) samtidigt som svensk export ökat relativt långsamt på just dessa marknader. (Såväl EEC's som Nordens andel av den svenska exporten utanför öststaterna föll från 29 till 27 procent mellan samma år.)

Uppgifter om övriga rörelsedrivande dotterföretag har inte inhämtats i tidigare undersökningar varför det är motiverat att också i korthet beröra dessa. I denna grupp ingår ett rätt stort antal holdingbolag i utlandet samt en handfull dotterbolag som huvudsakligen är verksamma inom handel (inköpsverksamhet i motsats till återförsäljningsverksamhet), byggnadsindustri, transport samt forskning och utveckling. Det överväldigande antalet av de drygt 15 000 anställda i dessa dotterbolag är emellertid sysselsatta i så speciella verksamheter som telefon-driftsbolag och städbolag.

Tabell 7. Försäljande dotterföretag i utlandet 1974: antal företag och antal anställda per bransch

Bransch	Försäljande dotterbolag antal	Anställda	
		antal	procent
Livsmedels- samt dryckes- varu- och tobaksindustri	15	129	0
Textil- och beklädnads- industri samt läder- och lädervaruindustri	33	74	0
Massa- och pappersindustri	85	758	1
Pappersvaru- och grafisk industri	34	502	1
Kemisk industri samt gummi- varu- och plastindustri	113	1 819	3
Gruvindustri samt järn-, stål- och metallverk	64	1 759	3
Metallvaruindustri	85	882	2
Maskinindustri	301	25 408	46
Elektroindustri	103	12 950	23
Transportmedelsindustri (inkl. varvsindustri)	125	6 540	12
Övrig industri	96	965	2
Blandad bransch- tillhörighet	173	3 951	7
Alla branscher	1 227	55 737	100

6. INDUSTRINS INTERNATIONALISERING OCH TILLVÄXT

Den stora sysselsättningsökning vi redovisat i det föregående för industrins utländska dotterföretag jämfört med industrin i Sverige återspeglar att en ökad andel av företagens produktion och försäljning sker i utlandet. Antalet anställda i producerande dotterföretag i utlandet motsvarade 1970 20 procent av industrissysselsättningen i Sverige. 1974 var motsvarande andel 24 procent. Utlandsproduktionen - mätt som förädlingsvärdet i de producerande dotterföretagen - i för-

Tabell 8. Försäljande dotterföretag i utlandet 1974: antal företag och antal anställda per region

Region	Försäljande dotterbolag antal	Anställda	
		antal	procent
EEC	379	20 833	37
EFTA	558	18 461	33
<u>därav:</u>			
Norden	310	10 680	19
Övriga Europa inkl. öststaterna	32	1 457	3
Nordamerika	107	3 889	7
Australien, Nya Zeeland, Sydafrika och Japan	28	2 146	4
Afrika exkl. Syd- afrika	53	2 518	4
Asien exkl. Japan			
Latinamerika	70	6 433	12
Alla regioner	1 227	55 737	100

hållande till den svenska industriproduktionen är relativt mindre till följd av en lägre arbetsproduktivitet i utlandet än i Sverige men har genomgått en liknande ökning (från 13 procent 1970 till 16 procent 1974). Den uppgick 1974 till 11 930 mkr.

Genom att mäta utlandsproduktionen som saluvärdet i de producerande dotterföretagen minus dotterföretagens import från de svenska koncernföretagen erhåller vi ett produktionsmått som kan jämföras med svensk export¹. Utlandsproduktionen mätt på detta sätt uppgick till 25 830 mkr 1974. Detta motsvarade 39 procent av den svenska industri-varuexporten samma år (66 200 mkr), vilket är exakt samma andel som

¹ Genom att dra dotterföretagens import från de svenska koncernföretagens undviker vi en dubbelräkning av svensk export i jämförelsen.

fyra år tidigare. Detta kan, med hänsyn till att såväl sysselsättningen som förädlingsvärdet ökat relativt mer i utlandet än inom svensk industri, förklaras med antingen en höjd förädlingsvärdeandel i utlandet eller helt enkelt en snabb exporttillväxt för hela den svenska industrin 1970-74. Bilden var densamma för perioden 1965-70.

Det är inte bara i utlandet som svenska "multinationella" företag uppvisar en jämförelsevis snabb tillväxt. Även i Sverige växer de betydligt snabbare än industrin i övrigt. Så t.ex. ökade koncerner med produktion i utlandet sysselsättningen i Sverige med 8 procent mellan 1970 och 1974, då industrissysselsättningen totalt var i stort sett oförändrad. (Se tabellerna 9 och 10.) Med hänsyn till att dessa företag svarar för uppemot 45 procent av den totala industrissysselsättningen i Sverige måste sådana olikheter i tillväxt förklaras med att dessa koncerners expansion till stor del skett genom köp av andra företag. Sådana företagsförvärv innebär ju ingen nettoökning av sysselsättningen för industrin som helhet.

Dessa företags sysselsättningsökning i Sverige 1970-74 är stor också om man jämför med motsvarande siffra 1965-70 som låg på 6 procent för hela femårsperioden. Ett resultat av detta är att sysselsättningens fördelning mellan Sverige och utlandet inte har förändrats särskilt mycket mellan 1970 och 1974. Av koncernernas totala antal anställda återfanns 32 procent i utlandet 1965, 36 procent 1970 och 38 procent 1974. Då har inte antalet anställda i övriga rörelsedrivande dotterföretag inkluderats. Dessa höjer utlandssysselsättningsandel till 40 procent 1974.

Däremot har svenska koncerner med utländska dotterföretag och minoritetsintressen inte uppvisat en högre exporttillväxt än industrin i övrigt. De två grupperna av svenska koncernföretag som redovisas i tabell 1 svarade för 73 procent av svensk industrivaruexport 1974, vilket är en oförändrad andel jämfört med 1970. Företagens internleveranser över gränserna, dvs. deras leveranser till utländska dotterföretag, ligger också kvar oförändrat på 20 procent av den svenska industrivaruexporten 1974.

Om vi ser på exporttillväxten för genomgående koncerner med produktion i utlandet finner vi att dessa t.o.m. haft en något lägre exporttillväxttakt än industrin i övrigt (90 procent jämfört med 93 procent för hela industrivaruexporten 1970-74). Dessa företag svarade för 55 procent av industrivaruexporten 1974. Utlandsproduktionen

Tabell 9. Koncerner med produktion i utlandet: sysselsättningens fördelning på de svenska och utländska koncerndelarna 1970 och 1974

	1970	1974	Fördelning i %	
			1970	1974
Totalt antal anställda	624 204	718 000	100	100
därav:				
i Sverige	401 428	431 800	64	60
i utlandet	222 776	286 200	36	40
därav:				
i producerande dotterföretag	182 650	219 700	29	31
i försäljande dotterföretag	40 126	51 130	6	7
i övriga rörelse- drivande dotter- företag	*	15 370	*	2

* Uppgift saknas.

Anm.: Jämförelsen avser inte identiska koncerner 1970 och 1974 men de genomgående företagen svarade för 97 procent av den totala sysselsättningen 1974 och ungefär lika mycket 1970. 1970 års värden i tabellerna 9 och 11 är inte desamma som redovisas i Swedenborg [1973] där två större företag som fusionerade mellan 1965 och 1970 behandlades som fristående 1970 och det ena föll utanför gruppen "koncerner med producerande dotterföretag i utlandet". Dessa företag har nu behandlats som en koncern även 1970 för att erhålla jämförbarhet med 1974. Innebörden av detta är att betydelsen av de utländska koncerndelarna relativt till koncernerna totalt för 1970 sänks något jämfört med vad som redovisats tidigare samt att tabellerna 9 och 11 inte är direkt jämförbara med motsvarande tabeller i Swedenborg [1973], som omfattar samma företag 1965 och 1970.

(mätt som i tabell 11) har i gengäld, som nämnts ovan, ökat i samma takt som den svenska industrivaruexporten totalt.

Den fortgående internationaliseringen inom dessa koncerner belyses även i tabell 11, där koncernernas externa omsättning fördelats enligt tre olika principer. Först har försäljningen fördelats mellan den svenska marknaden och utländska marknader. Därefter har den fördelats på grundval av var i koncernen försäljning till utomstående kunder sker. Till sist har den fördelats på grundval av var i koncernen

Tabell 10. Genomgående koncerner med produktion i utlandet:
sysselsättningsförändring 1965-70 och 1970-74

	Förändring i % per år	
	1965-70	1970-74
Totalt antal anställda	3	4
Antal anställda i Sverige	1	2
Antal anställda i utlandet	5	6

Anm.: De angivna förändringstalen avser koncerner som hade produktion i utlandet såväl vid periodens början som vid dess slut. Förändringstalen för de båda perioderna avser inte exakt samma koncerner. Detta påverkar dock jämförbarheten mellan perioderna endast obetydligt då koncerner som fanns med 1965 och 1970 svarade för 97 procent av de utlandsproducerande företagens sysselsättning i Sverige och 99 procent av deras sysselsättning i utlandet 1974.

tillverkningen sker. Produktionen i Sverige mäts då som de svenska koncernföretagens externa omsättning plus deras leveranser till utländska dotterbolag. Produktionen i utlandet blir då lika med de utländska dotterbolagens externa omsättning minus sådana leveranser. Produktionsvärdet vid utländska försäljningsföretag beräknas residualt genom att från den totala produktionen subtraheras produktion i Sverige och i utländska produktionsföretag. Det utgörs av försäljningsmarginaler på återförsäljningen för de svenska koncernföretagen samt intäkter av installation och service. Även tull- och transportkostnader ingår.

Av tabellen framgår att 63 procent av dessa koncerners externa omsättning avsätts på utländska marknader och att drygt hälften av denna utlandsförsäljning utgörs av export från Sverige. De utländska koncernföretagen svarar för drygt 40 procent av koncernernas totala försäljning och knappt 30 procent av koncernernas produktion.

En jämförelse med motsvarande relationer för år 1970 avslöjar att verksamheten i samtliga avseenden förskjutits mot utlandet, om än i något långsammare takt än mellan 1965 och 1970. Utlandsförsäljningens andel av koncernernas totala försäljning har mellan 1970 och 1974 ökat med 4 procentenheter, varav 2 procentenheter beror på en ökad exportandel och 2 procentenheter beror på en ökad andel produktion i utlandet. Mellan 1965 och 1970 ökade utlandsförsäljningens andel av koncernernas totala försäljning med 8 procentenheter.

Tabell 11. Koncerner med produktion i utlandet 1970 respektive 1974. Verksamhetens fördelning på de svenska och utländska koncerndelarna respektive år

	1970 milj.kr	1974 milj.kr	Fördelning i %	
			1970	1974
Total koncernomsättning	60 676	110 754	100	100
<u>därav:</u>				
1. <u>Försäljning på</u>				
den svenska marknaden	24 700	40 979	41	37
utländska marknader	35 976	69 775	59	63
<u>därav:</u>				
export från Sverige	19 657	38 110	32	34
2. <u>Försäljning från</u>				
svenska koncernföretag ^a	37 935	65 689	63	59
utländska koncernföretag ^b	22 741	45 065	37	41
<u>därav:</u>				
producerande dotterföretag	16 038	31 179	26	28
försäljande dotterföretag	6 703	13 886	11	13
3. <u>Produktion inom</u>				
svenska koncernföretag ^c	44 357	79 089	73	71
utländska koncern- företag ^d	16 319	31 665	27	29
<u>därav:</u>				
producerande dotterföretag	13 361	25 830	22	24
försäljande dotterföretag	2 958	5 835	5	5

^a Exklusive leveranser till utländska koncernföretag

^b Inklusive leveranser från svenska koncernföretag

^c De svenska koncernföretagens externa omsättning inklusive leveranser till utländska koncernföretag

^d Utländska dotterföretags omsättning exklusive leveranser från de svenska koncernföretagen

ANM.: Uppgifterna avser inte identiska koncerner 1970 och 1974. Jämförelsen mellan åren påverkas endast obetydligt av detta eftersom de genomgående företagen svarade för 96 % av den totala koncernomsättningen 1974. Den ökade betydelsen av de utländska produktionsföretagen skulle emellertid ha framträtt ännu tydligare om identiska företag hade jämförts. Se även anmärkningen till tabell 9.

Uppgifterna i tabell 11 avser inte identiska företag båda åren. Men det faktum att de genomgående företagen svarade för 96 procent av den totala koncernomsättningen 1974 betyder att relationerna i tabellen ändras endast obetydligt om identiska företag jämförs. Den ökade betydelsen av de utländska produktionsföretagen skulle emellertid ha framträtt ännu tydligare.

7. AVSLUTANDE SYNPUNKTER

Det här redovisade siffermaterialet visar att ett hundratal svenska utlandsinvesteringar, "multinationella företag", inte bara representerar en ansevärd del av svensk industri utan även bedriver en omfattande verksamhet i utlandet. Deras samlade sysselsättning i Sverige och utlandet 1974 uppgick t.ex. till 75 procent av industri-sysselsättningen i Sverige.

Såväl i Sverige som i utlandet uppvisar dessa företag i genomsnitt en betydligt högre tillväxttakt än svensk industri i övrigt. Det enda undantaget utgörs av deras relativt långsammare exportökning mellan 1970 och 1974. Åtminstone sedan mitten på 1960-talet har dessa företag vuxit snabbare i utlandet än i Sverige med en ökad internationalisering som följd.

Det finns ingenting i dessa siffror som tyder på att Lundgrens ([1975] s. 78-83) slutsatser att de internationella koncernernas tillväxt i allmänhet skulle vara i avtagande skulle gälla för Sveriges del än så länge. Den framtida utvecklingen är beroende av, förutom svensk industris internationella konkurrenskraft över huvud taget, sådana faktorer som kostnadsnackdelar för alltför stora eller geografiskt utspridda företag och förändringar i de yttre betingelserna för företagen i olika länder såsom hinder för utlandsetableringar eller utrikeshandel. Eftersom svenska företag fortfarande är relativt små internationellt sett, är det inte troligt att alltför stor företagsstorlek skall utgöra en restriktion på fortsatt tillväxt på ett bra tag.

Denna utveckling reser en rad viktiga frågor som enkla tabell-sammanställningar av det slag som här presenterats knappast kan ge svar på. I vilken utsträckning skulle produktionsutbyggnaden i utlandet ha kunnat förläggas till Sverige? Vad är sambandet mellan tillväxt hemma och i utlandet? Gynnas eller missgynnas produktionen i Sverige

av ökad produktion i utlandet? Hur har utlandsinvesteringarna finansierats? Dessa är några av de frågor som det fortsatta arbetet inom institutet skall ägnas åt.

LITTERATUR

Lund, H., 1967, Svenska företags investeringar i utlandet. Stockholm.

Lundgren, N., 1975, Internationella koncerner i industriländer - samhällsekonomiska aspekter. SOU 1975:50. Stockholm.

Swedenborg, B., 1973, Den svenska industrins investeringar i utlandet. Industriens Utredningsinstitut, Stockholm.

UTGIVNA PUBLIKATIONER*

Böcker på engelska

1974

On Unit Prices and Their Use in the Analysis of the International Specialization Pattern within Heterogeneous Industries.
Lennart Ohlsson. Booklet No 61. 19 pp. Ca Sw.kr 6:-

Optimum Structure and Size of Road Haulage Firms. Lars Kritz.
Booklet No 60. 31 pp. Ca Sw.kr 6:-

Böcker på svenska

1976

Den svenska industrins investeringar i utlandet 1970-1974.
Birgitta Swedenborg. Forskningsrapport nr 5. 24 s. Ca 15:-

1975

Norska och svenska modeller över personlig inkomstbeskattning.
Ulf Jakobsson. Forskningsrapport nr 4. 21 s. Ca 10:-

Effektiv avkastning på aktier. Rolf Rundfelt. Forskningsrapport nr 3.
21 s. Ca 10:-

Industriforskningens utveckling och avkastning. Anita Du Rietz.
130 s. Ca 40:-

Företagens tillväxt och finansiering. Göran Eriksson. 277 s. Ca 60:-

Etablering, nedläggning och industriell tillväxt i Sverige 1954-1970.
Gunnar Du Rietz. 116 s. Ca 40:-

1974

Löneutvecklingen och dess bestämningsfaktorer inom träindustrin.
Yngve Åberg. Forskningsrapport nr 1. Ca 15:-

Utvecklingen av hushållens inkomster efter skatt 1974-1975.
Ulf Jakobsson och Göran Normann. Småtryck nr 59. 20 s. Ca 6:-

Regionala produktivitetsskillnader. Yngve Åberg. Småtryck nr 58.
19 s. Ca 6:-

Industrins energiförbrukning - analys och prognos fram till 1985.
Bo Carlsson och Märtha Josefsson. 83 s. Ca 30:-

Industritjänstemännens lönestruktur. En studie av löneprofiler för
tjänstemän med högre utbildning. Anders Klevmarken m.fl. 146 s. Ca 40:-

Spridning av ny teknik - ett exempel från pappersindustrin.
Staffan Håkanson. 85 s. Ca 30:-

Skatter, disponibla inkomster och sparande. Ulf Jakobsson.
Småtryck nr 57. 23 s. Ca 6:-

Inkomstbeskattningen i den ekonomiska politiken.
Ulf Jakobsson och Göran Normann. 280 s. Ca 60:-

* En fullständig förteckning kan erhållas på begäran.

ISBN 91-7204-035-1

Förvaltningsbolaget Sindex, Stockholm 1976